

Контрактова площа: вчора, сьогодні, завтра

Валентина Шевченко добре відома киянам як архітектор-реставратор, автор інвентаризації історико-культурної забудови Подолу, проекту регенерації Контрактової площі 1976 року, відновлення Гостинного двору, фонтану "Самсон" з ротондою, церкви Пирогощої Богородиці, наріжного будинку площі та вулиці Сагайдачного, реставрації Контрактового будинку. Незважаючи на досить поважний вік (нещодавно Валентині Петрівні виповнилося 85 років, з чим редакція журналу від душі її вітає), авторка не залишається байдужою до будь-яких подій, що відбуваються в пам'яткоохоронній сфері столиці. Сьогодні вона вкрай занепокоєна долею визначних пам'яток стародавнього Києва, зокрема, її хвилює ситуація з історико-культурною спадщиною одного із найцікавіших і найстародавніших районів міста — Подолу.

Валентина Шевченко

Як відомо, у першій половині I тисячоліття до нашої ери тут вже існувало поселення, яке було торговельним осередком.

Від середини IX сторіччя, коли утворилася Київська Русь і Київ став її столицею, Поділ був його торговельно-ремісничим районом. Після монголо-татарської навали 1240 року, коли зруйнували Нагірне місто, Поділ перебравши на себе ще й адміністративні та культурні функції, стає центром Києва з XIII до середини XIX ст. Саме з Подолу розпочалася відбудова Києва. Після надання Києву Магдебурзького права на головній площі побудували дерев'яну ратушу, а пізніше, у XVII ст. — цегляний магістрат. За традицією середньовіч-

них міст у XVIII ст. перед ним спорудили ротонду фонтану "Феліціан" (на честь богині Феліцити), перейменований на початку XIX ст. на "Самсон" — це була перша гідротехнічна споруда на Подолі.

На головну площу виходять фасади славнозвісної Києво-Могилянської академії —

першого вищого навчального закладу східнослов'янських народів, що відігравав величезну роль у духовному житті не лише України, Росії і

Контрактова площа на поч. XX ст.
Праворуч — Гостинний двір.

Фото 1920-х рр. На першому плані — дзвіниця Братського монастиря, у глибині праворуч — дзвіниця Грецького монастиря. <http://io.ua/>

Контрактова площа. Праворуч — стіна колишнього Братського монастиря. Дзвіницю вже знищено. Початок 1950-х рр.

Проект регенерації Контрактової площі з магістратом і 2-поверховим Гостинним двором. 1976 р.

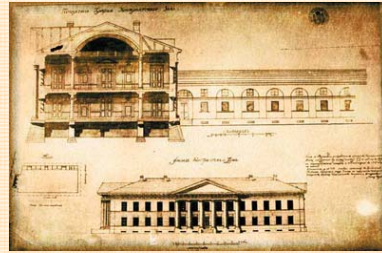
Проект Вільяма Гесте. 1815 р.

Білорусі, а й усього православного світу — Греції, Болгарії, Молдавії та інших країн.

Західний бік площі завершувався церквою Пирогощії Богородиці, про яку згадував у XII ст. автор "Слова о полку Ігоревім". З 1798-го до 1929 р. на площі, названій Контрактовою, відбувалися ярмарки. Сюди приїздили комерсанти з Австрії, Італії, Греції, Польщі, Росії. У зведеному 1817 р. Контрактовому будинку на першому поверсі підписували контракти, уклали угоди, а в залі другого поверху, знаменитій своєю акустикою, відбувалися концерти відомих вітчизняних та європейських музикантів, акторів, диригентів, співаків. Виступали італійські, польські балетні та вокальні трупи. Тут бували Тарас Шевченко, Олександр Пушкін, Микола Гоголь, Денис Давидов, Оноре де Бальзак, який після перебування в Києві написав: "Петербург — молоде місто, Москва — стародавнє, Київ — вічне".

Після пожежі 1811 року, яка знищила майже всю дерев'яну забудову Подолу, за проектом архітектора Вільяма Гесте, Поділ набув регулярного планування, однак головна площа і деякі вулиці лишилися за старим радіальним плануванням. Тільки площа в плані стала майже прямокутною. Її почали забудовувати за новими проектами. За проектом архітектора Луїджі Руска у 1809 р. почалося будівництво двоповерхового Гостинного двору, який, на жаль, лишився одноповерховим через брак коштів. Проект архітектора Вільяма Гесте 1815 р. передбачав зведення громадського центру у межах площі, вулиць Межигірської, Спаської, Костянтинівської (північний бік площі). Та з цього ансамблю було побудовано лише одну споруду — Контрактовий будинок. Проте на площі створено комплекс значущих історико-архітектурних будівель. На жаль, з часом вона втратила цінні містобудівельно-архітектурні споруди, а з ліквідацією у 1929 р. Контрактового ярмарку про Контрактовий будинок надовго забувають.

Лише на початку 70-х років XX ст. наукова громадськість порушила питання про збереження забудови Подолу: її збиралися зносити для зведення нових мікрорайонів. На замовлення Українського товариства охорони пам'яток історії та культури (УТОПІК) Українське спеціальне науково-

реставраційне виробниче управління (УСНРВУ) Держбуду УРСР вперше в Україні виконало історико-культурну інвентаризацію забудови Подолу в межах Поштової площі і вулиці Ратманського (Введенської). Результати засвідчили, що історична забудова Подолу підлягає регенерації і повинна бути збережена. На основі інвентаризації було визначено охоронні зони. Контрактова площа, як і низка архітектурних комплексів Подолу, стала заповідною зоною, в якій дозволено тільки реставрацію і відновлення втрачених або нереалізованих елементів площі. Охоронні зони лягли в основу проекту детального планування Подолу, що затвердив міськвиконком — Поділ було врятовано. Однак лишалося питання реконструкції Контрактової площі на історичній основі, адже за останніх 170 років було втрачено цінні споруди: церкву Пирогощії Богородиці XII ст., магістрат, фонтан "Самсон" з ротондою, дзвіницю Грецького монастиря (1912–1915).

Крім того, фасади недобудованого Гостинного двору спотворювали різні переробки, на площі утворився вузол міського транспорту, з'явилося багато дерев.

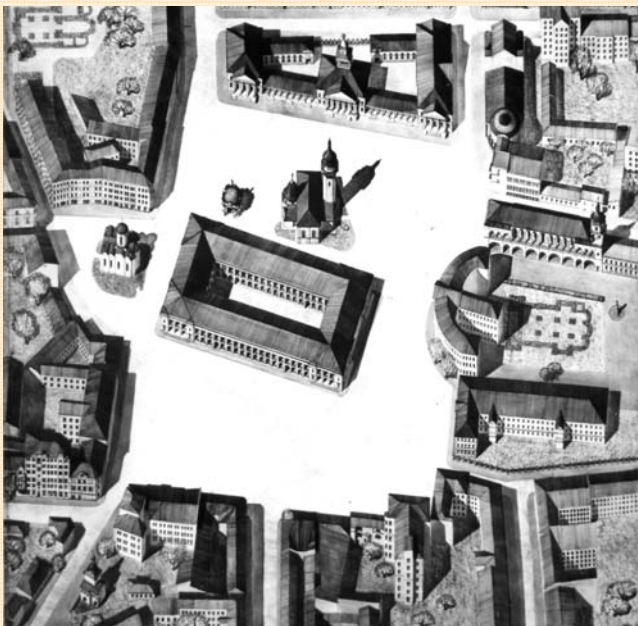
Після копійки літературних, архівних та натурних досліджень з використанням матеріалів історико-культурної інвентаризації Подолу, наукової реконструкції, було вироблено концепцію проекту. Головний його принцип — відмова від включення до комплексу площі будь-яких принципово нових елементів. Контрактова площа має величезні художні та містобудівні потенції, тому зі збереженням історичної забудови потрібно доповнити її важливими втраченими або нереалізованими елементами.

У проекті регенерації Контрактової площі 1976 р. (СНРВУ Держбуду УРСР, арх. Валентина Шевченко) було запропоновано реставрацію всіх пам'яток площі, причому з добудовою другого поверху Гостинного двору за первісним проектом

архітектора Луїджі Руска. Його висота узгоджувалася з ранніми спорудами і визначала висоту пізніх, насамперед, ансамблю архітектора Вільяма Гесте. Старий корпус Києво-Могилянської академії було запропоновано відродити у первісному вигляді (відкрити закладені в XIX ст. галереї, відновити дах і покрівлю, реставрувати інтер'єри), Контрактовий будинок вимагав, крім реставрації фасадів, відтворення інтер'єрів з відомою залогом другого поверху.

Проект передбачав відновлення важливих споруд, втрачених у минулому. Це розібраний після пожежі 1811 року магістрат, підірвані в тридцять роки XX ст. церква Пирогощої Богородиці та фонтан "Самсон" із ротондою. В історії архітектури є чимало прикладів відновлення споруд, що виконували велику культурно-історичну місію. Згадані три об'єкти мали особливу архітектурну цінність, вони створювали неповторний ансамбль, були важливими містобудівельними акцентами не лише площі, а й усього Подолу. І, на рещті, остання пропозиція — завершити недобудований свого часу ансамбль Гесте. Єдиний побудований за цим проектом Контрактовий будинок і до нашого часу стоїть у кутку кварталу, не пов'язаний із забудовою площі.

Особливу увагу було приділено благоустрою площі, адже потрібно було відновити її історичний образ. Це мала бути пішохідна зона з винесенням вузла міського транспорту в інше місце. На площі потрібно було замінити асфальтове покриття на бруківку з виявленням абрису площі до пожежі 1811 року, встановити пам'ятний знак видатному українському архітектору XVIII сторіччя Іванові

Проект регенерації Контрактової площі. 1976 р.:

- 1. Громадський комплекс В. Гесте. Головний фасад.**
- 2. Ансамбль Контрактової площі.**
- 3. Комплекс Гесте. Перспектива.**

Григоровичу-Барському, похованому біля церкви Пирогощії Богородиці, а також засновникам Києво-Могилянської академії Галшці Гулевичівні, гетьману Петру Сагайдачному – перед старим корпусом академії.

Проект відновлення Контрактової площі схвалили сім рецензентів, зокрема доктор мистецтвознавства та кандидат архітектури Григорій Логвин, доктор архітектури Юрій Асєєв, доктор історичних наук Катерина Стецюк, головні архітектори проектів Юрій Паскевич ("Київ-проект") та інші, а також вчена рада Держбуду УРСР та містобудівна рада, міськвиконком затвердив цей документ. Проект став відомим і за межами України: про нього відгукувалися в Канаді, європейських містах. На прохання представників ЮНЕСКО, яким сподобався проект, в цю організацію було надіслано його копії.

Протягом багатьох років на площі тривали відбудовчі роботи, було відновлено церкву Пирогощії Богородиці у формах XII ст., фонтан "Самсон" з ротондою, дзвіницю Грецького монастиря, двоповерховий Гостинний двір за проектом архітектора Луїджі Руска, наріжний будинок площі і вулиці Сагайдачного (початок XIX ст.); реставровано Контрактовий будинок з відтворенням інтер'єрів; корпуси Грецького монастиря, частково реставровано Старий корпус академії, розроблено пер-

шу чергу завершення ансамблю Гесте з пристосуванням його під міську картинну галерею. На жаль, подальші роботи у 1991 році було призупинено. Проект не реалізували до кінця – лишалося відновлення магістрату, завершення ансамблю архітектора Вільяма Гесте і благоустрій площі.

І в наш час проект не втратив актуальності. На містобудівній раді наприкінці 2009 р. в кварталі, де мав бути ансамбль Гесте, було запропоновано будівництво торгового центру, який автори назвали ансамблем Вільяма Гесте. Однак ця споруда нічого спільного з ансамблем архітектора не має, її збираються добудувати до Контрактового будинку, що взагалі суперечить Закону України "Про охорону культурної спадщини".

На колегії Українського товариства охорони пам'яток історії та культури під головуванням академіка Петра Толочка 20 травня 2010 р. це питання розглядали, й було підтримано саме завершення ансамблю Вільяма Гесте за проектом 1976 р. Знайшла також схвалення і підтримку всіх членів колегії ідея щодо пристосування ансамблю під Музей історії Києва, який сьомий рік тісниться з упакованими експонатами в Українському домі. Постанову УТОПІК надіслали до Міністерства культури, Міністерства регіонального розвитку та будівництва України, КМДА для враху-

вання громадської думки. Було оголошено тендер на проект реконструкції Контрактової площі і відібрано проектне запропонування саме відновлення магістрату і завершення ансамблю Вільяма Гесте.

Хочу наголосити, що за проектом 1976 р. ансамбль Вільяма Гесте завершується без атрибутів середнього корпусу – магістрату. Однак зберігаються композиція та архітектура фасадів, що логічно виправдовує його добудову до пам'ятки архітектури – Контрактового будинку. Стилістично і за масштабом ансамбль Гесте узгоджується з багатьма будівлями площі, насамперед з Гостинним двором. Чіткий ритм галерей головного фасаду ансамблю з аркадним ритмом галерей Гостинного двору нададуть комплексу площі монументального звучання. Дуже важливо, що ансамбль, пристосований під Музей історії Києва, завершить північний бік. Ліпшого місця для цієї старовинної збірки не знайти. Будь-яке нове будівництво замість ансамблю Гесте згубно позначиться на історично сформованій забудові площі і позбавить її прекрасної архітектурної композиції. Чи можна завершити ансамбль через 190 років? Так! Європейська практика має приклади, коли будівництво продовжувалося протягом п'яти (собор Святого Віта в Празі) і навіть шести століть (собор Сант-Петерунд-Марія в Кельні).

Вид на відбудований Грецький монастир. Сучасне фото.
<http://upload.wikimedia.org/>

Надзвичайно важливим є питання відтворення будівлі магістрату. Вона завжди була головною на площі – вісю, на якій трималась уся її просторово-архітектурна композиція. Вона є масштабною не лише щодо церкви Пирогощої Богородиці, а й до пізніх споруд. Дослідження свідчать, що в забудові площі дотримували висоти церкви Пирогощої Богородиці (XII–XIX ст.). За цим модулем побудовано магістрат, старий академічний корпус, ротонду фонтану “Самсон”, а в XIX ст. запроєктовано двоповерховий Гостинний двір і ансамбль Вільяма Гесте. Тому невелика в плані будівля магістрату з високою баштою гармонійно вписується в комплекс головних споруд площі і поруч з горизонтальним великої протяжності Гостинним двором (121 м) як вертикаль художньо збагатить площу і надасть їй ще більшої виразності.

Будівля магістрату, виконана в стилі бароко, також є архітектурною цінністю. Для повного її відтворення є обміри, які зробив архітектор Андрій Міленський на початку XIX ст., в музеях Києва й Москви зберігаються важливі фрагменти фасадів.

Деякі наші діячі кажуть: “Київ не цікавий для туристів”. Але ж хіба завершена Контрактова площа не буде цікавою? Ми захоплюємось старовинним годинником у Празі, а в Києві на башті магістрату був годинник з автоматичною групою архангела Михаїла, що уражує змія, з пащі якого за кожним ударом годинника сипались іскри.

Відновлення магістрату – патріотичний акт. З наданням Києву у XV ст. Магдебурзького права магістрат став центром міського самоврядування. У 1835 р. Магдебурзьке право скасував російський уряд, не зацікавлений в автономії Ук-

раїни. Можливо, з тих же міркувань після пожежі 1811 року було розібрано ще міцну цегляну будівлю, а в подальшому, попри нові проектні рішення, нового магістрату так і не побудували. Тому ця будівля стане ще й пам'яткою самоврядуванню Києва з XV ст. до 1835 року.

У наш складний час, коли знищується історико-культурна забудова, а на її місці виростають залізобетонні монстри, треба вирішувати не лише економічні питання, а й оберігати вічні ідеали – свій дім, вулицю, місто. Для киян “своєю” завжди була Контрактова площа.

І якщо завершити проект регенерації площі 1976 року, то за своїм містобудівним історичним значенням і зосередженням на ній пам'яток архітектури різних епох і стилів вона стане не тільки одним із найважливіших комплексів Києва, а й зможе конкурувати зі знаменитими площами міст Старої Європи.

Проект Юрія Лосицького.
Головний та задній фасади.
Перспективи.